

O NAJVAŽNIJEMU JEZIČNOM NAČELU

Amaterovo (ljubiteljevo) razmišljanje o jeziku - - profesionalcu (stručnjaku) na dušu

Nikica Uglešić, Veli Rât, Dugi Otok

“Budete li vi šutjeli, kamenje će progovoriti.”

U teorijskom razmatranju koje priedpostavlja smislenost i logičku točnost, nužno je svakomu pojmu i svakomu odnosu (relaciji među pojmovima) jednoznačno pridieliti značenje-smisao. Budući da to nije moguće učiniti za sve pojmove i odnose, mora se odabrati njih nekoliko (što manje - to bolje) i uzeti ih “zdravo za gotovo” u smislu da ih se ne definira nego se propisuju uvjeti kojima moraju udovoljiti. To su tzv. *počela*, a tvore ih *osnovni pojmovi* i *osnovne relacije (načela)*. Svi ostali (*izvedeni*) pojmovi i relacije (pravila) osmišljuju se (definiraju) spomoću osnovnih pojmova i načela. Obćenito, što će se odabrati za počela stvar je izkustva, dosjetljivosti, “osjećaja za liepo” i sl.

Važno je naglasiti da se ista teorija može razviti polazeći od različitih počela, tj. da osnovni pojmovi i osnovne relacije *nisu absolutni* nego *relativni*. Drugim riečima, izvedeni pojam ili pravilo u jednom pristupu smje postati osnovnim u kojemu drugom i obratno. Pa ipak, postoje teorije u kojima bar jedan od osnovnih pojmova mora imati absolutni karakter, tj. takav je da ga se ne može odrediti (definirati) spomoću ostalih. Takve su, primjerice, sve egzaktne jezične teorije (o ljudskim jezicima - govorima), a absolutni osnovni pojam jest (razmatrani) **jezik**. Naime, svaka bi njegova (relativna) definicija morala uključiti i sam jezik, a to povlači logičku nepravilnost. (Slično vriedi za mnoge biološke, antropološke i teološke teorije u kojima su absolutni osnovni pojmovi, redom: život, čovjek i Bog.)

Kako, dakle, odrediti što bi pojam **jezik** trebao značiti ili, barem, obuhvatiti? Drugim riečima, kako prepoznati što jezik jest ili, barem, što ga tvori i što mu pripada? I, priedpostavimo li da može postojati više jezika, kako razlučiti što (koji) jezik nije ili što mu ne pripada? Za to bi trebalo unapried zadati sve uvjete kojima jezik mora udovoljiti, što, jasno nam je, ni približno (a kamo li podpuno) nije moguće. Stoga se proučavanje jezika (kao predmeta teorijskog razmatranja) redovito suzuje na razmatranje njegova temeljnoga svojstva, odnosno, zadaće (funkcije) - **tvorbe i slanja poruka ljudskim glasanjem** ili, kraće, **obavještavanja glasom**. (O “pisanu jeziku” poslie.) Tako pojmovno suženi jezik smjemo, za teorijske potrebe, nazvati **glasovnim sustavom** ili, kraće, **govorom**.

U obćenitijem razmatranju, mogli bismo glasovni sustav proširiti do **zvukovna sustava ili tonskoga komunikacijskog sistema**, kojim bi se obuhvatila, primjerice, i glasba s dodatnim pravilima. Međutim, sposobnost sporazumjevanja na takvu “jeziku” nije naravna čovjekova osobina nego posebna i riedka sposobnost - dar. Dakako da su i likovne umjetnosti - slikarstvo i kiparstvo - posebni “jezici” na kojima se, kao i u glasbi, mogu poslati vrlo zamršene i duboke - zvukovnim sustavom neizkazive - poruke, ali će ih razumjeti samo oni nadareni i tomu “jeziku” poučeni ljudi.

Glasovni sustav možemo, ugrubo, definirati konačnim skupom (“**abecedom**”), elemente kojega nazivamo **glasovima**, i konačnim skupom pravila (“**gramatikom**”) po kojima se od glasova tvore poruke (“**rečenice**”). Pritom se rečenica tvori od najviše konačno **rieči** podvrnutih zadanim pravilima, a rieč se (zanemarujući smislenost) sastoji od najviše konačno glasova.

Pa ipak, i na jezik reduciran na glasovni sustav moraju se postaviti stanoviti uvjeti (načela) da bi se polučila i osigurala (za jezik) “očekivana” svojstva. Najvažnije, najosnovnije i nezaobilazno načelo jest ono o “*bezšumnosti*”, tj. o tvorbi, slanju (izgovoru) i prenošenju poruke da bi ju primatelj (slušatelj) *jednoznačno* (tj. onakvom kakva je tvorena i poslana) primio. Pritom zanemarujemo možebitne primateljeve slušne nedostatke. Budući da je prienosno sredstvo (medij, kanal) zrak koji mienjati ne možemo, zanemarujemo i njegov mogući utjecaj. Stoga se, u skladu s navedenim temeljnim načelom, moraju propisati pravilna tvorbu i pravilno slanje da bi se podpuno (najviše moguće) očuvala jednoznačnost.

Ovdje treba napomenuti da bi se površnim shvaćanjem jednoznačnosti (kao smislenosti ili istinitosti - posebice za slušatelja) moglo pogriješno zaključiti da ona ne dopušta poruke koje skrivaju smisao (poruke s prenesenim smislom) ili ga ne imaju (bezsmislene poruke). To bi povlačilo da, primjerice, liepa književnost, posebice pjesništvo, većim dielom ne pripada jeziku. Međutim, tomu nije tako: jednoznačnost izjavne, upitne ili uzkliečne poruke ne utječe na (pa ni ne povlači) njezinu smislenost niti istinitost. Primiti jednoznačnu poruku ne znači i razumjeti njezin smisao. Govornik je taj koji se mora držati načela. Upravo na ovomu se očituje tko jest jezični majstor, a tko nije. Nije uvijek lako uobličiti i poslati jednoznačnu poruku koju će točno (u govornikovu smislu) razumjeti samo neki.

Nadalje, valja iztaknuti da načelo o jednoznačnosti povlači *konzerativnost (informacijsku invarijantnost)* pripadne gramatike. Drugim

riječima, gramatička pravila (sklonitbe, sprezanja, naglasci, ...) trebaju biti takva da, kroz dopustive promjene, u najvećoj mogućoj mjeri očuvaju obavijesti sadržane u izvornoj poruci.

Sljedeći jednostavni primjeri pokazuju da se i kako se učestalo krši načelo o jednoznačnosti u Hrvatskomu jeziku.

Kad neki hrvatski jezikoslovci poučavaju da se, primjerice, “radit ću!” (tvorba) izgovara “radiću!” (slanje), onda očigledno krše načelo o jednoznačnosti. Jer, što će se dogoditi ako je blizu govornika koji gosp. Radić!?

Ili kad propisuju da se, primjerice, Vlaho (Blago) (N) sklanja kao Vlahe (Blage) (G), Vlaha (Blagi) (D), ..., a ne kao Vlaha (Blaga) (G), Vlahu (Blagu) (D), ..., pri čemu ne samo da se gubi obavijest o rodu (spolu) nego, još gore, dobiva se pogriješna obavijest: muško se pretvara u žensko. Isto vrijedi za imena Nino, Ivo, Pero, Anto, Božo, ... (S druge strane, imena Nike, Ive, Pere, Ante, Bože, ... ne sadrže obavijest o rodu pa je njihova sklonitba drugačija!)

Nadalje, kad se savjetuje da se “iz Zagreba” treba izgovoriti “izagreba”, poruka se pretvara u “i Zagreba” ili “iza greba” - obje bez veze s onom izvornom. (Pojašnjenje-razlog za izgovor “izagreba” podkriepљуje se više žalostnom nego smiješnom tvrdnjom da je većini ljudi teško brzo izgovoriti “zz”, a, kao, ovdje ih treba povezati. Čak kad bi to i bilo točno, savjet ne stoji jer se “spojeno iz-z” ne mora izgovoriti brzo. Ali, savjet je pogriješan, čak poguban, i kad bi se moralo brzo i spojeno izgovarati jer po njemu sledi da govorne mane (nekih) smju određivati jezična pravila (za sve).)

Navedimo i nekoliko, vjerojatno najčešćih, “sitnih” pogriješaka što izmiču(?) i lektorima radijskih i televizijskih viesti:

- Prva jest pogriješno zamjenjivanje uzročno-posljedičnih veznika *ako* - *onda* “veznicima” *ukoliko* - *utoliko*. Rieči *ukoliko* i *utoliko* ne pripadaju Hrvatskomu jeziku. Hrvatski jezik poznaje samo *u koliko* i *u toliko* i to kao količinski priloge. (*U koliko* vreća stane sto kilograma krumpira? *U toliko* stanova se svi mogu smjestiti.)

- Druga (i najučestalija) jest pogriješno zamjenjivanje veznika *budući da* (je) i *da* (bih, ...), za uzrok, razlog ili svrhu, načinskim prilogom *kako* (je) i *kako* (bih, ...) redom. Primjerice, “*Kako* je ..., to je ...” ili “Okupili su se ovdje, *kako* bi se dogovorili o ...”, a pravilno je: “*Budući da* je ..., to je ...” te “Okupili su se ovdje *da* se dogovore o ...” (Kako što jest ili kako će se tko dogovoriti - većinskim glasovanjem, nadvikivanjem, međusobnim uvjeravanjem, ... (način) - ne ovisi o svrsi. Uzgređice, kad netko izreče, primjerice, “Došao sam k vama *kako* bih vam pomogao.”, a oni to shvate kao “Došao sam k vama *da* vam

pomognem.”, dvostruko su se prevarili: Naime, govornik mi je rekao *kako* će im pomoći niti je rekao *da* će im pomoći.

- Treća jest pogriješno zamjenjivanje **mjestnih** prijedloga *u* i *na* **smjerovnim** prijedlogom *na*. Tako se skoro redovito čuje: “*Na iztoku* Europe ...”, “*Na zapadu* Afrike ...”, “*Na jugu* Jadrana ...”, ..., a pravilno je: “*U iztočnoj* Europi ...”, “*U zapadnoj* Africi ...”, “*Na južnomu* Jadrana ...”, ... Jer, iztok, zapad, jug, ... jesu smjerovi, ne mjesta, pa (se) *na* njima ne može nešto (z)biti. Dakako da se *na* pravilno upotrebljava kad se govori: “Putujem *na* (prema/put) *iztok* (iztoku/a).” i tako za ostale smjerove.

- Četvrta pogriješka jest, skoro beziznimna, uporaba ciljno-smjerovna prijedloga *prema* kad se mora uporabiti uzročno-posljedični prijedlog *po*. Primjerice, redovito se čuje (pogriješno) “*Prema* njegovim riječima ...”, “*Prema* zakonu o ...” i sl., a moralo bi se reći “*Po* njegovim riječima ...”, “*Po* zakonu o ...” i sl. redom.

- Peto jest pogriješna uporaba “pridjevskih priloga” *ranije/kasnije* umjesto pravih priloga *prie/poslie*. Jer, kada je to *ranije* (*kasnije*), ako ne znamo kad je bilo (će biti) *rano/kasno*? Naime, reknemo li, primjerice, da ćemo što učiniti *kasnije*, onda to ni ne treba činiti jer *kasnije* znači: **poslie** trenutka u kojemu je to (već) *kasno*, pa radnja postaje bezsmislenom.

- I šesto, rečenična tvorba s pasivom (glagolskim pridjevom trpnim) u budućem vremenu: *Bit će učinjeno* i sl. (umjesto: *Učinit će se* ili *N.N. će učiniti* i sl.), koja protuslovi dotičnoj definiciji. I kad bi se, u iznimnim slučajevima (svevremenski kontekst; Biblijski izričaji ili sl.) dopustila takva sintaksa za **samo neke nesvršene** glagole, za svršene glagole je ona u Hrvatskomu jeziku nedopustiva.

A iztriebljivanje završnoga *u* i nasilno dometanje *e* (*nju/ju* \mapsto *je* - A., *mojemu/momu*, *svojemu/svomu*, ... \mapsto *mome*, *svome*, ... (*po*) *kojemu*, *komu* \mapsto (*po*) *kome*, i t.d. - D. i L.) ni ne treba obrazlagati. (Zašto se onda, po tomu, u D. i L. *mojega*, *svojega*, ..., *kojega* ne zkráuje na *moge*, *svoge*, ..., *koge*?!) Uzgređice, kad bi bilo izpravno pitati *Da li ... ?*, smjelo bi se, to jest bilo bi izpravno, pitati i *Ne li ... ?* (kao, primjerice, *Jeste li ... ?* i *Niste li ... ?*)

Napokon, kamo smjera tvorba: “biserje Jadrana”, “kronika dana”, “vrata kuće”, “kćer (kći) Ivana”, “princeza Zadra”, “heroj Pule”, “mladež Hrvatske”, “djeca rata”, “građanka Zagreba”, “janjetina Like”, “sudac iztrage”, “profesor fakulteta”, “Noć muzeja”, “pobjeda Dinama”,

“ozlieda Bobana”, “Škola ronjenja”, “građani(n) Hrvatske”, ...?! Predpostavimo li da se je govornik držao načela o jednoznačnosti, nedvosmisleno zaključujemo da se radi o: biserju, kronici, princezi, heroju (junaku), mladeži, djeci, građanki, janjetini, sudcu, profesoru, noći, pobjedi, građanima ... nazivi ili imena (obća ili vlastita), odnosno, službe ili funkcije (“apozicije”) kojih su: Jadrana, d(D)ana, k(K)Kuće, Ivana, Zadra, Pule, Hrvatske, Zagreba, r(R)ata, Like, i(I)ztrage, f(F)akulteta, m(M)uzeja, Dinama, Bobana, r(R)onjenja, Hrvatske, ... redom. Slično tomu, samo još gore: “nacrt zakona”, “prijedlog pravilnika”, “postupak izradbe”, “dogovor mira”, “naputak uporabe”, “prienos obavijesti”, “početak dogovora”, ... Mogli bismo ih shvatiti kako smo već pojasnili, ali i kao nešto što je/su: zakon/i nacrtao/li, pravilnik/ci prijedložio/li, izradba postupila, mir dogovorio, uporaba naputila, obavijest/i preniela/e, dogovor/i započeo/li, ... Dakako da se, po načelu o jednoznačnosti, mora govoriti “jadransko biserje”, “dnevna (ili današnja) kronika”, “kućna vrata”, Ivanova kćer (kći), “zadarska princeza”, “pulski heroj (junak)”, “hrvatska mladež”, “ratna djeca”, “zagrebčanka”, “lička janjetina”, “iztražni sudac” (“sudac iztražitelj”, “sudac pri/za iztrazi/-gu”), “fakultetski profesor”, “Muzejska noć”, “Dinamova pobjeda”, “Bobanova ozlieda”, “Ronilačka škola”, “hrvatski građani(n)” (iako takvi ne postoje jer Hrvatska nije grad nego država pa treba reći “hrvatski državljani(n)”; kad bi postojao grad po imenu Hrvatska, trebalo bi reći “hrvaćani”), ... U drugomu primjeru nedostaju prijedlozi (ili glagolske imenice) koji jednoznačno osmišljaju poruke: “nacrt za zakon”, “prijedlog za pravilnik”, “postupak za izradbu”, “dogovor o miru”, “naputak o uporabi”, “prienošnje obavijesti”, “početak dogovaranja” ...

S tim u svezi, “hrvatski” jezikoslovci su, da bi se teorijski “izvukli”, uveli pojam “posvojni imenički genitiv”. Nu, ovdje se, najčešće, radi o pogriješnoj, zapravo - nedopustivoj, zamjeni posvojnoga imeničkog pridjeva imenicom u genitivu, što uzrokuje višeznačnost ili bezsmislenost. Osim toga, neriedko se radi i o nasilnu izbacivanju odgovarajućega prijedloga, najčešće “od”, “iz” i “za”, riede “o” i “na” te još nekih¹), a bez odgovarajućega prijedloga poruka je višeznačna i, često, bezsmisljena. Prijedlozi, naime, stavljaju imenice u pripadne padeže te tako jednoznačno osmišljaju jezične sklopove. (Je li tako u inim indoeuropskim jezicima?!) Ipak, da ne budemo prestrogi, oni koji se

¹Čak su i hrvatski liečnici, koji se, inače, trude i nastoje govoriti i pisati pravilno (hrvatski), bili sazvali i održali “Kongres bolesti ‘staklenih kostiju’” (L. N., XLI. 224 (2012) 13.). Koje su se sve dotične/srodne bolesti odazvale i nazočile kongresu nismo provjeravali.

uporno, sbog bilo kojega razloga, žele izražavati spomoću “posvojnoga imeničkog genitiva” trebaju biti svjestni njegove neodređenosti te ju, ako se ikako može, osmišljavati umetanjem odgovarajućih pridjeva i zamjenica² (i/ili priedloga). Primjerice, “biserje hrvatskoga Jadrana”, “kronika radnoga dana”, “vrata njihove kuće”, “princeza od Zadra”, “mladež iz Hrvatske” “pobjeda zagrebačkoga Dinama”, ... te “nacrt kaznenoga zakona”, “priedlog odjelnoga pravilnika”, “početak našega dogovo(a)ra (-nja)”, ... Napokon, zašto se tzv. posvojni imenički genitiv ne može ni teorijski podkriepiti? Zato što je “njegova” druga imenica pri sklonitbi ostaje u nominativu, tj. postaje nepromienjivom rieči (bez priedloga izpried nje!), a to protuslovi hrvatskim gramatičkim pravilima o imenicama. K tomu, formalnom promjenom jednina ↔ množina pojam postaje većma nerazumljiv (“ribe Jadr(a)na” ↔ “riba Jadrana”, “naputak uporabe” ↔ “naputci upora(a)ba”, ...).

Kako govoriti, tj. kako tvoriti i slati poruke da bi se (što je više moguće) udovoljilo jednoznačnosti? Podpuna odgovora nema jer bi takav podrazumievao da smo glasovni sustav podpuno i neprotuslovno aksiomatizirali, što nije moguće učiniti. Da bi se u velikoj mjeri udovoljilo jednoznačnosti, mora se voditi računa o mnogo čemu. U prvom redu (za indoeuropske jezike), može se uztvrditi da je ključno držati se važnosti, tj. “vriednostne ljestvice” (“hierarhijske skale”) uporabljjućih rieči.

Da bismo procienili važnost pojedinih vrsta hrvatskih (moguće i obćenitije - indoeuropskih?) rieči, trebamo malo obširniju razčlanbu. Prvo, da bi se iz “prijezika” (relativno malog broja “rieči”-kliktaja za ono najosnovnije, konkretno i pojedinačno iz neposredne okoline, uključujući geste, mimiku i oponašanja prirodnih zvukova) razvio protojezik, nužno je bilo “premostiti dubok i širok jarak”, tj. glasovno prieći s jednoga na mnogo, s istovrstnoga na raznovrstno, s pojedinačnoga na obće. Ključne (nove) protorieči morale su biti protopriedlozi (i protoprilozi). Jer, ne mogu se stvari, bića ili pojave opisivati i razvrstavati, pa onda i imenovati, ako im se prie ne otkriju bitna svojstva, a to povlači da se najprie moraju zvukovno izraziti međuodnosi (relacije, najprie one prostorne, razlikujući gibanje i mirovanje) - a to vodi na protopriedloge (i protopriloge). Od njih (uz postojeće glasovno nasljeđe) i spomoću njih, kao osnovne građe, tvore se onda (proto)glagoli i (proto)imenice te brojevi, pridjevi, prilozi itd. Kad se, u drugomu koraku, protojezik dostatno razvije - do jezika, “ogoljeni”

²Na početku svake svete mise primamo pozdrav: “... ljubav Boga Otca ...!”, a trebalo bi: “... ljubav Božja, Otčeva, ...!” (U prvoj i trećoj (pod)rečenici stoje “našega“ i “svetoga” redom, što ih čini gramatički točnima i jednoznačnima.)

i reducirani protopriedlozi - sada priedlozi - gube na važnosti jer su većinom ugrađeni u glagole, imenice i priloge, ali su još uvijek potrebni radi jednoznačnosti i smislenosti.

Najvažniju ulogu u (izgrađenu) jeziku preuzimaju *glagoli*, i oni moraju biti na vrhu vrijednostne ljestvice. Poruka (rečenica) bez glagola ili s imenicom umjesto glavna (nosiva) glagola očigledno krši načelo o jednoznačnosti. Štoviše, takvom tvorbom poruka je i smisleno neodrediva, a često ju ni dopuna priedlogom ne može osmisliti. Zaista, nije jednoznačno ni posve jasno (po samoj tvorbi) što se izriče (pogotovo, poručuje) kad se, primjerice, kaže: “Srdačan pozdrav!”, “Imali smo odgovornost za ...”, “Bili su u mogućnosti da ...”, “Hajduk je u napadu ...”, “(Oni) vode razgovore o ...”, “Izvodili ste radove na ...”. Po jednoznačnosti bi trebalo reći: “Srdačno (vas, te, ...) pozdravljam!”, “Odgovarali smo za ...”, “Mogli su ...”, “Hajduk napada ...”, “(Oni) razgovaraju o ...”, “Radili ste na ...”. (Zamietimo da su se priedlozi “od”, “po”, “u”, “na”, “raz”, “iz” ugradili u imenice i glagole!)

Zanimljiva je činjenica da u nekim indoeuropskim jezicima, u kojima su se glagoli i imenice počeli miješati, priedlozi ponovno preuzimaju ključnu ulogu! Bez njihova posve određena značenja, čak od slučaja do slučaja, rečenice postaju tek hrpe praznih rieči. Kad se u jeziku dopusti da se glagol (ili pridjev) “izjednači” s imenicom, to samo prividno vodi k pojednostavnjenju (“ekonomičnosti”). Naime, to pojednostavnjenje uzrokuje zamjetnu jezičnu neodređenost, a od neodređenosti do laži tek je malen korak³. Primjera radi, razmotrimo hrvatsku Ustavnu odredbu “Svako ljudsko biće ima pravo na život” (čl. 21., st. 1.). Ona je neistinita, točnije, bezsmislena. Smislena je i istinita negacije te rečenice: “Nitko nema pravo na život.”. Naime, život je za vjernike Božji dar, a za nevjernike slučajni (biološki) događaj. Po tomu, ni u kojem slučaju ne postoji pravo na život⁴. Osim toga, čim je tko/što “biće”, već ima život. U čemu je, dakle, nesporazum? Upravo u tomu što je netko, slučajno ili namjerno, nametnuo da se smisaono izjednače glagol i imenica (moguće, preko glagolske imenice). Izpravna

³Ovdje leži odgovor na pitanje (što ga mnogi jezikoslovci lukavo zaobilaze ili pogrješno tumače) zašto se jezik mienja (kažu; “razvija”, “evoluirao”, a zapravo - neprestance degenerira; leksičko obogaćivanje ne povlači jezičnu promjenu!): *Zato što su ljudi skloni laži ili se ne usuđuju kazivati istinu*. A kao podkrjepa: Zašto se Rieč Božja ne mienja?!

⁴I inače, svaki čovjekov “znanstveni” pokušaj da zanieče ili prešuti svoga Stvoritelja vodi k nadomjestku što počinje izmišljanjem kojekakvih “ljudskih prava” (pojedinačnih, skupinskih ili obćih) - prepunih protuslovlja i/ili bezsmislenosti. A, u ovom slučaju, Životvorac nam je jednostavno i jasno rekao: “Ne ubij!”.

ustavna odredba treba glasiti: “Svako ljudsko biće ima pravo živjeti.” (ili, barem, “Svako ljudsko biće ima pravo na življenje.”).

Za glagolima po važnosti dolaze imenice (i prijedlozi, dakako). Promotrimo sljedeće višeznačne ili bezsmislene, čak i lažne, poruke (bez prijedloga!) koje svakodnevno čujemo ili čitamo: “najviše planine svijeta”, “lov morskih pasa”, “veliki brodolomi Jadrana”, “potonuli brod Prvoga svjetskog rata”, “najbolja športašica Hrvatske”, “zastupnik Europskog(a), parlamenta”, “velike ribe Sredozemnoga mora”, “Sibirskom tundrom” “pismo(m) namjere” , ... Njihovi tvorcii nisu, možda, ni svjestni da su upali u retoričku zamku za prebacivanje odgovornosti: *ako poruka išta znači, neka ju slušatelj shvati onako kako ga najviše raduje*⁵. Zar ne bi bilo bolje da, dopunjene odgovarajućim prijedlozima, poruke bude jednoznačne po tvorbi i da glase: “najviše planine *na* svijetu”, “lov *na* morske pse”, “veliki brodolomi *na* Jadranu”, “potonuli brod *iz* Prvoga svjetskog rata”, “najbolja športašica *u* Hrvatskoj”, “zastupnik (određene države) *u* Europskomu parlamentu”, “velike ribe *u* Sredozemnomu moru”, “*Po* Sibirskoj tundri”, “pismo(m) *o* namjeri” ... Tomu slično, izjednači li se pridjev s imenicom dobivamo nerazumljive izreke poput “zbor mladih/starih” (mačića, kučića, ljudi, ...?), “skupina krivih/pravih” (stupića, putića, ljudi, ...?) - dok govornik drži sasvim jasnim da se odnose na ljude. Dakako, sve bi bilo jasno i jednosmisleno da je uporabio *imenice* (mladež/starež (starčad), krivac/pravednik ili sl.).

Kao zaključak: **Načelo o jednoznačnosti je jače od svakog drugog pravila.** Posebice, ne dopušta iznimke “podkriepnjene” običajima, “uzornim” govor(nic)ima, autoritetima, dogovorima, funkcionalnim stilovima, jezičnim osjećajem, ...

Nekoliko misli o “pisanoj jeziku”. Vrlo pojednostavljeno, pod **pisanim jezikom** podrazumijevamo zapis govornog sustava u skladu sa zadanim konačnim skupom pravila (**pravopisom**: svakom glasu⁶ se pridjeljuje jedincati znak (grafem) - **slovo**, svaka riječ se piše odvojeno od svake druge, rečenice se odvajaju posebnim znacima, ...). Dakako, najvažnije je izpravno riješiti početni zadatak: Kako zapisati/pisati riječ/riječ - osnovnu građu svakoga jezika? (*Verba volant - scripta manent!*) Budući da govor (govorenje) prijedohodi pisanju, nedvojbeno proizlazi

⁵Doznajemo da Hrvatska Dalekovidnica priprema nizanku nazvanu *Veliki brodolomi Jadrana*. I kad ne bi postojalo(i) Jadran(i) kao more i brod(ovi), ne bi se moglo razumjeti tko/što i gdje pritom koga/što lomi. Potvrđuje se stara istina: Gore pulupismen nego nepismen! Jer, kad polupismenjaka (“durak malagramatni”) umisli da je pismen pa mu još netko pruži prigodu i pisaljku - eto zla i goleme štete.

⁶ili višesmisleni slogu (kinezi jezici, japanski i još neki); ili riječi, odnosno, izreci (staroegipatski i neki jezici američkih domorodaca)

da načela razmatranoga glasovnog sustava, posebice jednoznačnost, izravno povlače ključne smjernice za pravopisna načela po kojima će se postaviti pravopisna pravila. Po tomu, valjan pravopis se ne može (osim, donekle, za odabir osnovnih znakova - slova) izgraditi po željama, “običajima”, dogovoru, “osjećaju za likovnost” ili sl. Tzv. “dogovorno pravilo” smje se postaviti samo onda kad pravopisna načela dopuštaju ili polučuju više (izpravnih) mogućnosti i ono tada služi kao (neobvezujuća) preporuka. Nadalje, za valjan pravopis nužno je postaviti *načelo o izpravljanju* (mogućih) “šumova”, tj. pogriješaka iz glasovnoga sustava što mogu nastati zbog nesavršenosti govornikovih

govorno-slušnih organa. Ono, dakle, sledi iz načela o jednoznačnosti za glasovni sustav i njegov je ekvivalent u pisanomu jeziku.

Uzgređice, tzv. načelo “piši kako govoriš”, što zapravo znači “piši kako čuješ”, uvodi u jezik igru pokvarenih brzoglasa-brzojava i najočitiije protuslovi jednoznačnosti pa onda i načelu o izpravljanju pogriješaka. Kad se, primjerice, “radit ću” izgovara kao “radiću” pa onda tako i zapisuje ili “ići će” kao “iće”, “iztjecati” kao “isti(je)cati”, “izčupati” kao “iščupati”, “podprostor” kao “potprostor”, “obćina” (od obitavati, tj. bi(va)ti na nekomu mjestu) kao “općina”, “glasba” kao “glazba”, “jednačba” kao “jednadžba”, . . . kakvu i koliku pomutnju to uvodi u Hrvatski jezik!⁷ Koliko to otežuje, posebice strancima, učenje Hrvatskoga jezika! Upravo načelo o jednoznačnosti, pretočeno u načelo o izpravljanju pogriješaka, nalaže da se piše kao u prvonavedenim “in-ačicama”. (Stoga je ovo razmišljanje napisano s tim u skladu!)

Napokon, koja rieč i o tomu kako (po čemu) razlikovati jezike, naročito one međusobno slične; posebice, hrvatski od tzv. hrvatsko-srbskoga. Što je pri tomu manje važno, a što više? Najmanje važan jest “gradivni materijal” - riečnik (to su “kameni blokovi”, ”opeke”, . . .); važnija su pravila o njegovim promjenama, tj. “oblikovanju - tesanju- prilagodbi” (sprezanja, sklonitbe, koje padeže dopušta neki glagol, kojem rodu pripada imenica, . . .); nu, najvažnija od svega jest “arhitektura” - rečenična tvorba (sročba, sintaksa). Tek ona, naime, jasno pokazuje tu veličanstvenu građevinu što ju nazivamo govorom/jezikom. Riečnici mogu biti vrlo slični, čak identični, a jezici različiti, tj. vrlo slični riečnici, čak isti riečnik, različitim (manje, više) sintaksama polučuje

⁷Pogibeljan povratni utjecaj “fonološkoga pravopisa” na (Hrvatski) jezik zorno pokazuje sljedeći primjer. Glagol *istupiti*, po hrvatskim (“službenim”) jezikoslovcima ima dva značenja: učiniti što (inače, oštro) tupim i izići (iz reda, stranke ili sl.). Dakako da je ta glupost neizbježna posljedica nevaljala pravopisa. Jer, radi se o dvama različitim glagolima: *izstupiti* i *izstupiti*.

(manje, više) različite jezike⁸ - mi smo tomu živi svjedoci. Primjerice, “Vijeće fakulteta donosi odluke o pokretanju postupaka izbora u zvanja nastavnika i znanstvenika i može kao člana stručnog povjerenstva predložiti i člana Vijeća drugog fakulteta i sveučilišta.” (tzv. hrvatsko-srbski ili inačica ijekavske “jugoslavenštine”; citat iz nacrtu pravnoga akta) i “Fakultetsko vijeće pokreće izborne postupke u znanstveno-nastavna zvanja. Pritom, za člana stručnoga povjerenstva smje predložiti i djelatnika s drugog fakulteta ili drugog sveučilišta.” (hrvatski prijevod, po N. U.). treba imati znanstvenoga poštenja i javno priznati da primjer potvrđuje da se ne radi (samo) o različitim “stilovima” (pravno-birokratskomu i standardnomu) nego o **različitim** jezicima. Da je rečenična tvorba najvažnija potvrđuju i “jezična divergencija” i “jezična konvergencija”. Razčlani li se detaljno proces koji od jednoga (stara) jezika dovodi da više sličnih (novih) jezika, zamjetit će se da se je najprije, malo po malo, mienjala sintaksa. S druge strane, kad se hoće od više sličnih jezika izgraditi novi, najprije se traže i postavljaju nova sintaktička pravila koja mogu promatrani jezici “podneti” i “prihvatiti kao razumljiva” - ovomu smo i sami svjedoci tijekom celoga dvadestog stoljeća.

Utemeljen prigovor ovomu razmišljanju mogao bi se izvesti iz moguće dvojbe o tomu razpravlja li se ovdje o smjernicama za tvorbu umjetna jezika ili se razmatra koji prirodno postojeći živi jezik, napose Hrvatski. Nu, dvojbe, zapravo, nema jer se radi o jednomu i drugomu. Bitno jest da su postojeće hrvatske jezične teorije polučile mnogo nelogičnih, čak protuslovnih, zaključaka. Iz njih su se onda izvela govorna “pravila” dogovornoga tipa koja prihvaćaju i govorne mane, a pravopis je sledio te smjernice s pridodanim “načelom neizpravnih brzoglasa i brzoglasa” - sve još s množtvom iznimaka. Međutim, koliko god da je loše što je do toga došlo, još je gore ostaviti stanje kakvim jest. Nužno je, dakle, otkriti uzroke tomu, ukloniti ih i stanje popraviti. Naime, takvo što se može dogoditi (i događa se) u svakoj teoriji, ali tada ozbiljni znanstvenici žurno traže “početne pogreške” (svoje ili svojih priedhodnika) i izpravljaju ih. Ono, dakle, što se ovim razmišljanjem želi potaknuti (“izprovocirati”) jest da se hrvatski jezikoslovci vrata na

⁸Neki jezikoslovci tvrde da jezike treba razvrstavati/klasificirati po međusobnoj razumljivosti (njihovih govornika) previđajući pritom sljedeći primjer. Neka za dvie ljudske skupine postoji isti/zajednički rječnik (primjerice, Hrvatski) te neka se u jednoj skupina međusobno pozdravlja s “Dobar dan!” i govori “žuta ruža” i sl., a u drugoj - s “Dan dobar!” i “ruža žuta” i sl. Eto dva međusobno posve razumljiva, a ipak različita jezika.

početak⁹, tj. da temeljito prouče sve hrvatske žive govore i stare zapise i da očiste postojeće teorije (posebice, njihova polazišta - ako su, uobće, bila postavljena) od ideoloških, političkih i inih natruha, pa da onda krenu putom logične znanstvene spoznaje. Čvrsto vjerujemo da bi tada izhod za mnoge bio barem iznenađujući.

Primjer i primjena. Iz iskustva znamo da većina Hrvata ne razlikuje dobro glase “Č” i “Ć”. Vrlo ugledni (sada pokojni) hrvatski jezikoslovac je u svoje vrieme ozbiljno priedlagao da se “dekretom” (novim jezičnim pravilom) ukinu glasi “Č” i “Ć” i uvede jedincati novi glas koji bi zamienio oba. Na to smo se bili osvrnuli kratkim otvorenim pismom (nikad nije objavljeno, ali vjerujemo da je poruka stigla do priedlagatelja, i ne samo do njega) u kojemu smo izpričali kratku “prispodobu o materi i blizancima”. Ukratko, mater bi trebala žrtvovati dva sina blizanca samo zato što ih sbog njihove međusobne sličnosti (i obće nebrige) neki ljudi ne uzpievaju dobro razlikovati. Za utjehu i nagradu, za prinesenu žrtvu, mati mora vjerovati da će od tjelesa njezinih žrtvovanih blizanaca ti isti ljudi načiniti nova i živa joj sina, koji će biti bolji od oba žrtvovana zajedno. Ne znamo koliko je prispodoba pripomogla obćemu prosvietljenju, ali poslie više nismo čuli da je itko razmatrao spomenuti priedlog.

U hrvatskih jezikoslovaca prevlađuje mišljenje da je navedena činjenica nuždna i, u glavnom, nepopravljiva posljedica (nekih) zavičajnih ili mjestnih govora koji te glase slabo razlikuju (ili imaju samo glas “Č”). Usuđujemo se to mišljenje osporiti, pokazujući da se radi o primjeru u kojemu se krši načelo o jednoznačnosti. Tvrdimo, naime, da je osnovni uzrok takvomu stanju kršenje pravopisna napatka: “sličnii (‘blizki’) glasovi - vidno različiti (‘udaljeni’) znakovi (slova)” - da ih se ne bi brkalo - (koji sliedi iz načela o jednoznačnosti!). Čak su i na računalnim tipkovicama “Č” i “Ć” smješteni jedno do drugoga pa i znalac brzo tipkajući neriedko nehotice pogrieši. Glasi “Č” i “Ć” su, dakako, različiti, ali i prilično slični. (Neki govore o “tvrdom Ć” ili “mekom

⁹U prvomu koraku bi trebalo ustanoviti koliko (točno) samoglasnika postoji u Hrvatskomu jeziku. Držimo da svakomu(?) od “običnih-kratkih” *a, e, i, o, u* odgovara onaj dugi - *aa, ee, ii, oo, uu*, kao i onaj “bezzvučni” - *ǣ, eǣ, iǣ, oǣ, uǣ*. Primjerice, *gradina, graad, grǣđ* (tuča) ili *izbiiivati*/(svaki glagol se svršuje buzzvučnim “i”!) i sl. Zatim, trebalo bi dobro razmisliti je li tzv. četveronaglasni sustav bitno obilježje Hrvatskoga jezika ili se tomu može pristupiti na drugi način. Možda bi b bilo bolje odrediti (uvezti) pojam “težinskoga sloga” u višeslogovnoj rieči jer bi on, kao “referentan”, zajedno s razlikovanjem (i pravopisnim!) dugih od “običnih” i bez-zvučnih samoglasnika, diktirao ritam i izgovor - artikulaciju. K tomu, sada važeći (zbunjujući) pojam “duljina/dužina”, tim bi pristupom postao bezpredmetnim (v. **Priedlog** u nastavku)..

Č”!) Držeći se načela o jednoznačnosti, zadržimo li *slovo* “Č”, trebali bismo za *glas* “Ć” odabrati bitno različit znak - slovo, koje ne smje (jako) sličiti-podsjećati na slovo “Č”.

Budući da se krajnje “omekšan” glas “Ć” pretvara u dvoglas “TJ”, predložimo da traženo novo slovo tvore *spojena* slova “T” i “J” (*ne jedno do drugoga* – kao “LJ” ili “NJ”) u znak sličan slovu D s nalievo produženom gornjom crtom. Ili, jednostavnije, da se slovu “T” dužinom poveže desna rubna točka s donjom rubnom točkom. Po tomu uzorku se onda lako dade izvesti pripadno malo slovo kao i ona pisana. Ili, mnogo jednostavnije, moglo bi se slovo “Ć (ć)” zamieniti “pre-crtanim slovom C (c)”, tj. znakom-slovom “Ĉ (ĉ)”. Držimo da bi time pučkoškolska djeca, koja mjestnim govorom slabo razlikuju (ili ne razlikuju) “Č” i “Ć”, čitajući i pišući naučila (navikla se) najprije slikovno-znakovno, a onda slušno i govorno dobro razlikovati ta dva glasa. A kad dobro nauče sva djeca, vrijeme će učiniti da nauče svi. K tomu, jedva da je stotinjak “problematičnih” rieči te vrste pa ih nije teško ni slikovno popamtiti. Uzporedbe radi, primietimo da Hrvati dobro razlikuju glase “DŽ” (u, ipak, razmjerno neznatnomu broju stranih rieči) od “Đ” iako su poprilično slični. Glavni uzrok jest: pridieljena im slova bitno su različita. Međutim, tu je sporno i pogriješno¹⁰, a teorijski mnogo važnije (s dalekosežnim pogubnim posljedicama za Hrvatski jezik) nešto drugo.

Umjesto **zaključka**: Svako jezično pravilo, naputak, savjet ili sl. koje vodi (najčešće, jezične “ekonomičnosti”, jednostavnosti i/ili “pjesničke slobode” radi) prema i samo mogućoj nejasnosti ili višeznačnosti treba poništiti, odnosno, strogo izbjegavati.

Priedlog za Hrvatski pravopis

Držimo da bi, za dostatno valjan Hrvatski pravopis, trebalo slijediti ova tri načela:

¹⁰Nepobitno je da glas što ga zapisujemo kao “dž” *nije* suglasnik u Hrvatskomu standardnom jeziku (ni u njegovim narječjima!). Zašto je u njega *nasilno* uveden nije teško dokučiti, ali o tomu ne ćemo ovdje razglabati. Činjenica jest da se on javlja u neznatnu broju stranih usvojenica, pretežito vlastitih imena: Džemal, Džafer, Džordž, Džon, Džek, Džul, Džuli, . . . , te nekoliko imenica: odžak, džamija, džezva, džep, . . . Za sve njih postoje izvorne hrvatske rieči (vlastita imena se ili prevode ili pišu izvorno!): Jama(a)l, Jafer, Juraj, Ivan (i/ili Jakov), Julije, Julija, . . . , te dimnjak, bogomolja, lončić, žep, . . . U hrvatskim riečima poput *srDžba*, *Ž* je nasilno uveden: izpravno je *srditi (se)* \mapsto *srd(it)-ba - srd(it)ba*. Zaključno, u Hrvatskomu jeziku je “dž” *dvoglasnik*. Kao podsjetnik, pitanje za one koji tvrde da “dž” postoji kao hrvatski suglasnik: Kako se čitaju (izgovaraju) ove hrvatske rieči: nadživjeti, nad/od/predžvakati, odžariti, odžbukati, odživjeti, odžučiti, odžudjeti, odžutiti, podžariti i ine po “dž” njima slične?

- tvorba je važnija od izgovora;
- razlikovati duge od kratkih samoglasnika;
- označiti jedincatim znakom naglašeni slog (samoglasnik ili “r”) u višeslogovnoj rieči.

Jasno je da treće načelo djelimice narušava tzv. četveronaglasni sustav, ali je to neuzporedivo manja pravopisna nedosljednost od svake iz mnoštva sadašnjih. Naime, samo bi se kratkouzlaznost i krakosilaznost pisanjem izjednačile, dok bi se dugouzlaznost i dugosilaznost razlikovale podcrtavanjem drugozapisana, odnosno, prvozapisana samoglasnika. (Uzgređice, mislimo da bi se i ovi pisanjem smjeli izjednačiti.) Primjerice, *grad, graad; pas, paas; sjedjeiti, sieedjeti; tek, teek; uzpjevati, uzpijevati; ...* Nadalje, *noož, nooža (nooža); draga, draaga; greeda (greeda), greede; mraačno, taamno (taamno); Vlasi, vlaasi; ...*

Završna napomena (po prijedloženu pravopisu). Hrvatski jezik je (od) godine 1892. utamničen i okovan. Tamničar je bila, a i danas jest, ustanova JAZU (HAZU), a tamnica jest izvaana nametnuto političko jugoslavenstvo. Dio njegova duha je iztrgnut te udahnut mutavoj “jugoslavenštini” ne bi li, koliko-toliko, sličila na njega (na’njega)¹¹ i tiime zavarala Hrvate da je i ona njihova. Kratki izlazak na slobodu (1941. - 1945.) bjelodano je pokazao koliko je u tamnici bio propatio, oslabje(i)o i oronuo. Kad je godine 1945. ponovno utamničen, brava je zaključana ključem koji se zove “vukopis” s ciljem da Hrvatski jezik nikad više ne iziđe na slobodu nego da u tamnici umre. Proosvjedom godine 1967. spašen je od nakaanjene brutalne eutanaazije, ali iz tamnice nije izišao. Godine 1991. dogodilo mu se je najgore što se jeziku dogoditi može: njegovo je sveeto ime tamničar od njega (od’njega) ukrao i nadjenuo ga “hrvatsko-srbskoj jugoslavenštini” hotivši ga tako još žiiva pokopati. Da bi se Hrvatski jezik oslobodio iz tamnice u kojoj, evo, okovan čaami već više od stoljeća (i četvrt), nužno¹² je, najprije, i dok ne bude (ne’bude) kasno, slomiti sotonski vukopisni ključ. Tek tada će Hrvatski jezik moći slobodno prodijisati, nastaviti živjeti i obogaćivati se. Žalostna je i porazna činjenica da većina hrvatskih (zapravo, jugoslavenskih ili hrvatskosrbskih) jezikosloovaca nije toga ni svjestna. (Tako se i inače događa, čim se ambicija i tobožnje “znaanje” priedpostave ljubavi za istinom.)

¹¹Moguće pravilo kojim bi se ukazivalo i na izgovor, a odnosilo bi se i na neka odrićanja: *ne ću (ne’ću), ne vidiš (ne’vidiš), ne znamo (ne’znamo), ...*, pri čemu bi podignuti zaarez (apostrof) bio neizostavan.

¹²Moguće pravilo: *Suglasnik koji se jedva čuje ili se ne izgovara, neka se zapisuje s točkom izpod.*